

JESEN

Pogled te devojke ga je grejao. U radosnoj vatri snage i nečega još nejasnoga, goreo je on, mladić od devetnaest godina, ovčar, divljak. Vučić.

Njene oči, maslinaste, duboke, počele su već duže vremena da iskre. Neka radost, svetlucava, topla, odavala je živost u njima. Blesne iskrica, kresne varnica i u njemu. U toku igre, trčanja ili za vreme ćutanja udvoje, potpaljuju ga te njene varnice. Bockaju, ne daju mu mira. I, devojka mu tako postajala bliska, njegova. Postala je deo doline — sada radosna, kliktava — napunila je dolinu sobom. Kao što je koliba postajala svetlija, čistija, uređena njenom rukom — tako je i dolina zasvetlila. Zasvetlila se i stesnila u isti mah. Od njenog smeha, od njenog mirisa. Od njenih očiju. One, te varničave oči, izgubile su proletošnju koprenu, nisu više mutne, suzne. Oporavlja se, mislio je.

Jesen je, radovao se.

Još uvek u fesnim pantalonama, preplanula, snažnih nogu, čvrsta i vitka, ona se njihala dolinom. I pevala, sada, opijena dolinom i sobom. Izgledalo je kao da ona, u stvari, pijana, nesvesno ide za čvrstim, šiljatim dojkama, stegnutim bluzom, koje čarobno plivaju vazduhom. Ona ih samo goni, i peva, raduje se za njima. I lice, preplanulo, osveženo, takođe je odavalo opijenu zanesenost. Ali ne potpunu, sanjarsku, nego tek naglašenu, prijatnu zanesenost: inače, ono se smejal. Sijalo je, mekano, okruglo, mirišljivo, uokvireno teškom plavom kosom. Kosa se jedva primetno lepršala, na sitom, tromom, toplom oktobarskom vetru.

Oči se raduju, lice se smeje, a ona vitka i snažna. Često beži pred njim.

„Ti, vučiću“, smejala se. „Vučiću, vučiću, stigni me!“

Brzo, gipko kao košuta izmicala bi napred. Vijore pramenovi njene kose, draže ga. Koritasta Ovčarska dolina bi se tada širila. Njeno blago nagnuto dno, ubodeno sa nekoliko divljih krušaka i dva čupava hrasta, takođe se prostirala šire i veće pred njihovom zadihanom, kao besnom, trkom. U ušima snaga zvonit, kosa pred njim vijori, a ona

beži, beži. Nestaje svet za njega. Onaj jedini izlaz iz ove doline, koji je migoljivo, pored Velike stene, vodio u selo dole, nestaje. Sve se zatvara, nebo uz sitnu zvonjavu nevidljivih (danju) zvezda spušta se na vence koji uokviruju dolinu, i oni ostaju sami, u trku da žive. Ona, brza, vitka, kliktava devojka, i on, bronzan, snažan, brzi vučić. Umela je neobično naglo da skrene. Tada bi, dok se on zaustavljao da skrene za njom, ona pobedonosno klikkala. Planinski, divlje. Eto, tada je bio samo sa njom, osećao samo nju i sebe na svetu. Nju kliktavu, divlju košutu, i sebe vučića. Naročito je vešto manevrisala oko stabla divlje kruške, koje je bilo nedaleko od izvora. Kao malo zastavši, očekivala bi ga kod drveta. On se iz zaleta bacao na jednu stranu. Vučje, odvojivši se od zemlje, plivajući kroz vazduh, sa napred opruženim rukama. Ali bi ona oštro skretala, i izmicala. U padu, nikad bolnom, čuo je samo potmuli topot njenog bežanja. I topao, grcav smeh. Ipak, na kraju, uvek bi je ulovio oko stabla te kruške. Bacivši se, kao uvek, čvrsto bi je stezao oko struka, priljubljujući glavu uz njen trbuh. Ona bi pokušavala da se izvuče, vukla ga po zemlji. Zatim bi, pavši na zemlju, zadihana, zagrcnuta kao i on, položila njegovu glavu sebi na krilo.

„Ti, vučiću, zašto se uvek tako bacaš? Kako to možeš?”

Prstima bi mu mrsila kosu, pokušavala da se duboko zagleda u njegove zenice.

„Zelene, baš kao ova tvoja dolina s proleća. I bistre — izvor! Sav si ti od ove planine. Jednostavan: divalj. A ipak — pitom!”

Zaćutala bi, još uvek teško dišući. Gledajući ga u oči, približavala je svoje lice njegovom. I, odjednom, naglo ga zgrabivši, ljubeći ga u oči, nos, usta, počinjala je da drhti:

„Pitom za mene. Je li, je li, samo za mene? Moj, moj, samo moj . . .”

On bi pokušavao da je snažno, gvozdeno zagrlji, ležeći glavom na njenim nogama. Ona bi se, sedeći, naginjala nad njim, trudeći se da ga uzme u naručje, kao dete, kao dete.

„Je li, pitom samo za mene? Je li, samo moj? Ostale ujedaš? Pokaži kako ostale ujedaš!?”

Oprezno pokušavao bi da je ujede za vrat. Ona bi ga pritiskala uza se, gušeći ga skoro, vikala:

„Jače, jače. Ti to sada druge ujedaš — a ne mene! I — škljocni zubima. Tako.”

Sve je nestajalo i srebrna zvonjava nevidljivih zvezda na niskom nebu bila je tiha, jecava. Vetar nečujno svira u meko zategnute strune sunca. Pod toplom zemljom, tuđi odnekud, čuju se njegovi damari, i njeno srce, ne dajući im da potpuno nestanu.

Jesen je, jesen je, pevalo je.

Nestajao je tada i tutanj topova, tamo za brdima negde. Rač, koji se čuo već drugu godinu ovde, bledeo je i gubio se van ove, u tim trenucima nebom zatvorene, proširene, svetle doline. Zaboravljao je na reč rač. I na onog visokog, bubuljičavog bugarskog vojnika koji je jednom, još pre dolaska ove plavokose devojke, hteo da puca na Šarka,

psa. A njemu je potom, uzalud pokušavajući da ga odgurne, cpalio šamar. Pljucnuo zatim, ali je promašio. Pljuvačka je, zelena od nečeg, gnjavog gadna, pala na kamen. Tu danima nije mogla da se osuši. Gadilo mu se, i izbegavao je to mesto. Eto, to je za njega, ovčara, bio rat: nosati bubuljičavi vojnik, šamar i odvratni ispljuvak. I strah, od svega toga zajedno. I od ljudi. A sada, u ovakvim zvonkim trenucima, bledelo je i gubilo se sve to, i strah, i onaj uvredljivi bol od šamara. Zvonilo je i pevalo sunce, svirao vetar, brujali damari: vitka, snažna ona. Zapaljenih očiju ona.

Jesen je.

I, stvarno, dolinom je sazrevala jesen, sunčana, oktobarska. Peva jarke boje. Peva krv. Ovakva jesen još ne priznaje umiranje. Ona zri, snaži se. Zaobljuje se, zaokrugljuje bokove. Baš kao i ova devojka. Mami. Cela dolina peva. Lišće krušaka žuti, ali još retko. Ovce se vuku tromo, sifo: u njihovim ravnodušnim očima ogleda se jesenja dolina. Zvek medenice je sanjiv, dalek: on priča neku svoju, poslovnu, večitu, zvučno zvoneću priču. Uvek mu se tako pričinjava, dok leži, len, otežalih udova, i sluša: trudi se da pogodi o čemu li medenica kazuje dok ovce pasu.

Ali sada nije pospan, trom, kao drugih jeseni, sada je dolinu naselila ta devojka iz dalekog sveta. Stesnila dolinu, ispunila je svojim mirisom, svojim smehom, i njihanjem. I trkom, bežanjem. Noću, čuo je njeno disanje u čošku sada osvetljene kolibe. Tada bi se venci nadnosili nad kolibom, toplo ih pokrivajući, izdvajajući. Samo on i njeno ujednačeno, oprezno disanje. Tonu u nepoznatu, mlaku tamu noći, opeš, kao danju, pijani. On i ona, pevalo je u tami.

Sami danju, jedino oni noću. Ona, vitka, i on, divalj. Ali pitom za nju.

A, seća se, uplašio je se prvi put. Divalj, onda. Bilo je to jednog predvečerja, ovog proleća. Uterivao je ovce i jaganjce u tor i video nju. Klekla pored jednog jagnjeta, miluje ga, gledajući negde vrh mutnih dalekih brda. Neobična pojava za ovu dolinu, podsećene kose, gradski obučena. Ne, nije smeo da pogleda u nju... Odvajali su jaganjce od majki, oštro je grdio deda:

„Gde ćeš, lopove! Ovamo, dosta je majke, skote! Ovamo!”

Osećao je na sebi, dok trči za jaganjcima, devojčin pogled. Čekao je da ona ode iz doline. Video je zavežljaj u kolibi, ali je čekao da ode, divalj tada. Nije voleo da se sretne sa ljudima. Plašile su ga oštre, prodirne ljudske oči. Ženske, odnekud naročito. On, od osnovne škole sam u dolini, sa dedom i Šarkom, osećao je strah od stranaca. Čekao je, sada, da Šarko zalaje, režanjem istera ovu belu, finu strankinju, sa njenim pogledom koji ga sapinje.

A onda je trebalo uterati najdivlje jagnje. Svake večeri su imali muke s njim. Sada, nespretno zbog nje, promašio je, dopuštao da mu prolazi mimo samih ruku i izgubi se u unezvereno stado.

„Polako, polako!” soptao je i gegao se deda, smešno kriveći noge. „Izdvoj ga, ovamo ga daj!”

Pokrenula se, na kraju, i ta devojka. Polako su, izdvojivši jagnje sa majkom od stada, pokušavali da ga priklešte uza lučni zid tora. Devojka je, desno od njega, pošla napred, naivno prilazeći pravo jagnjetu. Ovca se trgla, jagnje je, izvivši se u vazduhu, skočilo za njom. Htelo da opet izmakne. Očajno se bacivši napred, plivajući neverovatno dugo kroz vazduh, on je uspeo da ga pored samih devojčinih ruku uhvati za rep. Pa onda, valjajući se, za nogu.

Čuo se njen smeh.

Bojažljiv, nekako nestvaran. Uplašio se: smeh u ovčarskoj dolini. Tuđ, zvučao mu je preteće. Od sada uvek sapeť tuđim pogledom, udaran tuđim smehom! Nema slobode, sinulo mu je dok je unosio jagnje kod ostalih, nema ćutljive osamljenosti, ovde. Nema života, dosadašnjeg, lepog. Ali nešto ga je bunilo: u tom smehu, kao u slapu penušave vode, kao da je drhtala tiha, bolna struna: daleka, poznata, pomalo bliska. Njegova. Bol u smehu ga je bunio, upijao njegovu unapred stvorenu mržnju prema njoj. Osećao se kao onih prazničnih dana kada je sa Velike stene gledao na selo dole, gde se na prostoru oko crkve šarenila gomila sveta, i dumbarao bubanj. Divalj, plašio se ljudi, a opet, neki unutrašnji nemir, jedva osetna nostalgija vukla ga je ljudima dole.

Za vreme večere deda je objašnjavao:

„Tvoj otac je bio kod njih u Beogradu... razumeš? Radio tamo. I ja sam bio pre kod njih, dobri ljudi. Jevreji, ali dobri. A sada...”

Devojka je plakala, deda govorio. Ali on, probuđen, uplašen i zbunjen njenim smehom, pobegao je napolje. Noć, prolećnja, treperavo je disala mnogobrojnim zrikanjem. Na mahove se javljao slavuj. Šteketala je lisica, gore, na samom obodu doline. Zvezde su se skupljale u guste grozdove i nisko visile nad pojatom.

Šum ga je prenuo. Bila je to devojka.

„Strah me”, drhtala je ona. „Zar je uvek ovako — sami?”

Neočekivano, uplašivši ga po drugi put, pribila se uz njega.

„Strašno, strašno! Kako je ovde divlje! Ova zatvorena dolina...”

Ćutao je, začuđen, divalj onda.

I tako je ona naselila dolinu. Ali ne odmah nasmejana, ovakva radosna. Tamna koprena, suzna, mućna, dugo joj je mutila oči, ugušivala njihov sjaj. Često je sama, izgubljena pogleda, plakala, gluva za doživljanja.

Ležeći u hladu, na svežem otkosu, pričala je, polako prebirajući poškošene travke...

Bila je noć. Bunovnu, izvukli su je roditelji iz kreveta, preskočila je zid, u spavaćoj košulji. Sa susedovog prozora je, posle, videla siluete oca, majke i brata. Progutala ih je „Marica”. Opustela je ulica te noći, i samo se negde čuo potmulí bat potkovaníh cokula: krstarila je patrola. Otac, majka i brat, suzilo joj je u očima. Otac je voleo njenu bujnu kosu: zavlacio je stalno ruku u nju. Tako, svake večeri, pred spavanje se opraštao od nje. Majka, tiha, još lepa. Imala je meke, kadi-fene oči. Takve oči! Brat, student, većito u tajnom poslu. Visok i lep. Plav. Kosa kovrdžava, kao tvoja, govorila je. Zavlacila mu ruku u kosu.

Njemu to nisam mogla, žurio je, uvek je nekud hitao . . . Ovamo je došla ne zna kako. Očevi prijatelji su je prebacili do grada. Ovde živi sada . . . Zagledala bi se u njega.

A on je ćutao . . .

„Od osnovne škole, ovde ovčar. Ne, ovo nisu naše ovce, ni ova dolina nije naša. Čika Milina je. Onoga što te doveo iz grada ovde. Mi smo sluge. Deda i ja. Otac je umro davno, negde daleko odavde. Od bolesti . . .”

Ne, ne voli on ljude. I drugove i igre je zaboravio. Sedam godina ne ide u selo. Niko ovde ne dolazi, ne sme od Šarka psa. Sam se zavrta: trči, baca kamen, ovce, jaganjci . . . Eto, voli da ih gleda ovako, gore pod samim rubom doline gde se sitno bele. Boji se ljudi. Jednom je davno došao neki pocapan čovek sa puškom. Tražio je hleba. Zatim je hteo pojamu da zapali; nogom je udario dedu, oborio ga na zemlju. Teško je jeknuo u padu starac. A njega je, dečaka, kaišem vezao za vrata pojate, zapretivši mu. Mnogo se plaši ljudi: došao je onaj bugarski vojnik, opalio mu šamar i hteo da ga popljuje. Jako gadno pljuju ljudi. Ali — sada je rat. Sada ljudi mogu da dođu u ovu dolinu. Naravno ovi to smeju, Bugari, sa puškama. Ne, i njega je sada strah samoga. Ponekad noću, dok ona spava, on se uplaši: a šta ako se neko vrzma okolo? Dođe i odvede nju ili dedu, i ostavi ga opet samog? Ili njega popljuje? . . .

Ona mu je milovala ruku:

„Kako si jak! Takva ruka.”

On ćuti. Leto, žarko, vri oko njih. Ptice zamršeno snuju kroz bistro plavi vazduh. Daleki, ali stvarni, bubnjali su topovi.

Rat je: jednom su dolazili vojnici. Nekoliko njih, sa puškama, spuštalo se niz kosinu doline na dno. Devojka i on, sakrivši se u retko gabrovo žbunje na strani doline koja se naslanjala na planinu, gledali su dedu i vojnike kako se rukama prepiru. Ona se, kao prve noći, uplašeno pribila uz njega, drhtala. Sasvim približivši svoj obraz uz njegov, gledala je na grupicu ljudi kod pojate. Deda je odsečno mahao rukama. Jedan od vojnika je pokazivao pušku, nišanio njome preko brda. Šarko je urlavo lajao na strance, nalećući sa svih strana.

Tada je on, oznoživši se i sam od straha, shvatio koliko se navikao na nju, tu devojku. Bila mu je bliska i onda kada ju je zaticao uplakanu, kako zuri više plavih brda na zapadu koja su zarobljavala vidik. Znao je tada da njene misli lutaju nekud iza tog plavetnila. Pokušavao je i sam da se prenese u tu ulicu iz koje je otišla „Marica”, na taj prozor sa kojeg je bolno gledao hapšenje. I njene suze bile su i njemu tople. Ona drhtava struna koja je dugo bila prisutna u njenom smehu — to je u stvari ta noć, ta strašna noć. Bila je i njegov bol od šamara bugarskog vojnika, i dedino nemoćno stenjanje, od udarca nogom razbojnika. Polako, neosetno i nesvesno ju je zagrlio. Ona se još jače pripila, pogledala ga u oči. Tanka iskrica vrcnula je, ožegla ga iz kestena njenih očiju. Njeno čelo je gorelo. I obrazi su bili u groznici. I usne.

Deda je dugo bio uznemiren. Neko je nešto rekao. Nečija usta ne miruju. Ovi pitaju onako okolo...

A sada je jesen. Oktobarska, zrela, sunčana. Jesen koja ne umire, koja zri, snaži se. To se primećivalo i na njoj, devojci čije, za njega neobično, jevrejsko ime nije mogao da zapamti. Sve ređe je suzila, plakala. Pokušavala je da se rve sa njim. Ali se on, još bez košulje, bronzano tamne kože, vešto branio, iznenadujući je naglim trzajima i munjevitim vučjim zahvatima.

Dole, u vinogradima iznad sela, dozrevalo je grožđe. Noću, dok su se probijali pored živica i ograda, ona se pribijala uz njega.

„Tiše“, drhtala je. „Čuće.“

Noć sveža, osećao je njene hladne prste. Držao ih je u svojoj šaci, da ih zagreje. Čulo se uplašeno kucanje njenog srca. On se prigušeno smejao.

„I tebi, i tebi kuca tako brzo!“

„Oslušni! Nije!“

Ona bi, otkopčavši mu košulju, naslonila uho na njegovu prsa i dugo, dugo slušala. Razočarala bi se:

„Tebi se ne čuje. Polako...“

Brnuo se o njoj:

„Hladno ti je. Obrazi su ti hladni.“

„I tebi je hladno. Ne poriči... Ne pravi se...“

Da proveri, naslonila bi svoj obraz na njegov. I tako, pored neke ograde noću, zastali u krađi, zaneseni, slušali bi svoje uznemirene damare. Dole je retko svetlucalo selo. Žalosno izgubljeno, od straha, javljao se lavež. Kucala su srca.

„Treba preskočiti ogradu“, šaptao je on.

„Mogu ja, mogu. Što da ne mogu!? Ti misliš...“

Korpa, od leskovog pruća, noću se brzo puni.

„Grđice nas deda“, disala mu je vrelo u uvo.

„Neće. Pokazaćemo mu samo malo grožđa.“

„I reći ćemo: u čika-Milinom vinogradu smo brali.“

I, u mraku, počinju da sijaju njene oči. Zastavši u kidanju grozdova, hvatala bi ga dlanovima za glavu i ljubila. U oči, usta.

„Moj, moj! Lopove, divlji, ti si moj. Reci: tvoj sam.“

„Tvoj sam“, šaptao je ozbiljno, definje iskreno.

I tada, u lopovskom mraku, grcavo je šaptala, kidajući listove sa čokota:

„Eto, nikoga nemam. Jedini ti sada. Ličiš na moga brata. Ali ne, on je drugo. On za mene nije imao vremena... A ti si sav moj. Od jutra do sna. I u snu si moj. Od svoga sna do zenica. Jedini, jedini! Sve mrziš, sve ujeđaš. Tako jak... Posle svega ovoga ti ćeš sa mnom. Učićeš, bićeš čovek. Hoćeš li učiti?“

„Hoću“, odgovarao je, opipavajući grozd, je li zreo. „U školi sam bio najbolji đak. Odličan.“

„Nikoga nećeš voleti? Nikoga, sem mene?“

„Nikoga. Tebe i dedu. I Šarka“, dodavao je promislivši.

A danju oči se raduju, lice se smeje, a ona, vitka i snažna, često beži pred njim. On je juri, zadihan, brz, bronzan, lep.

„Vučiću, vučiću“, klikće ona.

Zvonilo je i pevalo: jesen je, jesen je.

Bila je jesen i trebalo je ići u planinu po drva. Već se na severozapadu dan mutio, mrštio svoje nasmejano plavo lice. Spremao se i magloviti, kišni deo jeseni. Toga dana je on krenuo sam, uzveravši se uz liticu koja je odvajala dolinu od planine. U stvari, drva su bila odmah s druge strane. Trebalo je naseći ih, izvući uza stranu do vrha, i sa stene ih baciti dole, u dolinu. Sekao je celog dana. Ogromne suve bukve, odavno pale, ležale su koso, zamrsivši se u granje okolnog drveća.

Predveče je, popevši se nešto više uz jedno koso drvo, video dugačko mačje telo magle kako puzi prema njihovoj dolini rubom jednog brda. Valjala se magla prema njima, zakišice jesen. I onda se naglo, kao uboden trgao: čuli su se prigušeni, ali bliski pucnji. Dva. Pa jedan. I još jedan. Brzo zaboravivši na torbu, sa sekirom, jurio je uz kosinu prema obodu doline. Gore, kad je izbio na vrh kosine, pukla je dolina pred njim: na njenom dnu, kao zgnječena, dimila se pojata. Osetio je miris paljevine. Sitne, malene figure ljudi, vojnika, zamicala su izlazom za Veliku stenu.

Kad je, obnevideo, strčao dole, pojata je uveliko gorela. Unezvereno su, zatvorene, blejale ovce, plašeći se dima. Nogom je srušio vrata, pokuljalo je stado. Malo dalje, uz padinu doline, crnela se ljudska figura na zemlji. Bio je to deda. Mladić ga prevrnu: starac zakrklja, nerazumljivo je mleo izbacujući krv na usta. Opazi nedaleko od njega i Šarka. Pseto se još trzalo zadnjim nogama. A devojka, ona kliktava devojka ove jeseni, ležala iza žbuna, nauznak, širom otvorenih maslinastih očiju. U njima se ukočeno ogledalo zamućeno nebo. Nepomična. Sigurno pokošena u bekstvu.

Krov pojate se rušio. Plamen je u sumraku zloslutno, hladno svetlio. Velika stena nečujno rani svo telo magle koje je nailazilo, i uroni u njega. Druga jedna isto takva zver magle lebdela je nad dolinom. Sitna, jedva vidljiva kišica zabocka vazduh u sumraku. Dolazili su dani blata, magle i dosadne sitne kiše. Dani kada sam, izgubljen u moru magle, drhti, mokar, osluškujući vlažan, isprekidan, kašljiv zvuk medenice na ovcima. Ali sada sam osamljeniji no ikada dotle. Kuda sada? To pitanje, kao potmuli otkucaji bola, naviralo je, ključalo u njemu. Bol još jasno nije osećao.

Znao je samo: jesen je.